

(Araştırma Makalesi)

İRAN JEOPOLİTİĞİNİN ENERJİ POLİTİKASINA ETKİSİ

THE EFFECT OF IRAN GEOPOLITICS ON ENERGY POLICY

İsmail Hakkı Elçi

PhD candidate, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,

ihelcim@gmail.com

Orcid: 0000-0002-3348-4852

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 22 Haziran 2019
Kabul 2 Aralık 2019

Anahtar Kelimeler :
Jeopolitik,
Enerji,
İran,
Basra Körfezi

© 2019 PESA All rights reserved

ÖZET

Sanayileşme ve nüfusun günden güne arttığı dünyamızda enerji kaynaklarının önemi artmaktadır. Fosil enerji kaynaklarının önemini koruduğu mevcut durumda bu kaynaklara sahip ülkeler de bu sayede önemli bir konuma gelmektedirler. İran da zengin petrol ve gaz kaynaklarına sahip olmakla beraber Hazar Denizi ve Basra Körfezi arasındaki jeopolitik konumundan dolayı Ortadoğu'nun önemli ülkelerinden biridir. Sahip olduğu rejim ve yürüttüğü politikalarından dolayı ABD ve bölge ülkelerinin çoğu tarafından tehdit olarak algılanan İran'ın ulusal güvenliği ve varlığı jeopolitik unsurların stratejik olarak kullanılmasıyla yakından ilişkilidir. Günümüzde İran'a uygulanan ekonomik yaptırımlar ve yapılan savaş tehditleri karşısında İran'ın bu yaptırım ve tehditlerin etkisini azaltmada ya da bertaraf etmede kullandığı jeopolitik unsurlar ve bunların şekillendirdiği enerji politikası önem kazanmaktadır. Bu makalede İran'ın konumu, askeri gücü, ekonomisi ve beşeri özellikleri gibi jeopolitik unsurları ele alınmış; yürüttüğü enerji politikasının, bahsi geçen jeopolitik unsurlardan bağımsız olmadığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Makalede ilk olarak; İran'ın jeostratejik konumu, askeri gücü, ekonomisi ve nüfus yapısı incelenmiş, daha sonra bahsi geçen unsurların İran'ın enerji politikasını ne yönde şekillendirdiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ARTICLE INFO

Received 22 June 2019
Accepted 2 December 2019

Keywords :
Geopolitics,
Energy,
İran,
Persian Gulf

© 2019 PESA Tüm hakları saklıdır

ABSTRACT

In the world where industrialization and population are increasing day by day, the importance of energy resources is increasing. As fossil energy sources are still important today, countries with fossil resources are also important. Iran, which has oil and gas fields, is one of the important countries of the Middle East due to its location between the Gulf of Basra and the Caspian Sea. The national security and presence of Iran, perceived as a threat by many US and regional countries due to its regime and policies, are closely related to the strategic use of geopolitical elements. In the face of economic sanctions and war threats imposed on Iran today, the geopolitical elements used by Iran in reducing or eliminating these sanctions and threats, and the energy policy shaped by them, gain importance. In this article, the geopolitical elements of Iran such as position, military power, economy and human characteristics are discussed: it was tried to reveal that the energy policy used to neutralize or soften many threats is not independent of the aforementioned geopolitical elements.

In the article; Iran's geostrategic position, military power, economy and population structure were examined, and then it was tried to show how these elements shaped Iran's energy policy.

GİRİŞ

İbn Haldun'a atfedilen "coğrafya kaderdir" sözü toplumların ve onların oluşturduğu siyasal bir yapı olan devletin, bir bütün olarak coğrafi ve mekânsal bir bağlam içinde ele alınması gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır. İnsanlar ya da toplumlar yaşadıkları coğrafyanın; ikliminin, toprağının, kaynaklarının ve konumunun sağladığı ya da dayattığı olanak ve şartlara göre davranarak sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal gelişim süreçlerine yön verirler. Coğrafya ve toplumlar arasındaki bu karşılıklı etkileşim süreci, toplumsal ve siyasal bir varlık olan devlet için de geçerlidir.

20. yüzyılın başından itibaren gelişmeye başlayan ve devlet ile coğrafya arasındaki bu etkileşimi bilimsel bir yaklaşımla ele alan jeopolitik bilimi, sadece devlet ile bulunduğu konumun politik bir araç olarak kullanılması konusunu değil; devletin bekasını sürdürebilmede politik bir araç olarak yararlandığı askeri, siyasi ve ekonomik bütün araçları kapsamına almıştır. Zira coğrafi konum ülkenin fiziki olarak kapladığı toprak ya da mekânı tanımlarken; jeopolitik konum ülkenin kapladığı toprak parçasının küresel ve bölgesel güç bağlamında sahip olduğu potansiyeli ve değeri tanımlar. Bu üzerinde barındırdığı ve politik bir güç olarak kullanılabilir bütün kaynakları kapsar.

İran; Hazar Denizi ve Hint Okyanusu arasındaki konumu ile çevresindeki birçok kıtasal devletin sahip olmadığı bir konuma sahiptir. Basra Körfezi'ne ve Umman Denizi'ne kıyısının olması, İran'a ulaşım ve sevkiyat konusunda büyük avantajlar sağlamaktadır. Sadece bir kıyı ülkesi olarak değil; Asya kıtasının kalbi denilebilecek mevkiisiyle Ortadoğu ve Asya ülkeleri arasında önemli bir köprü konumundadır. Kıtasal Asya ülkelerinin enerji ve diğer kaynaklarını deniz yoluyla, daha az maliyetle dünya pazarlarına sunmada kullanabilecekleri bir geçiş ülkesi olan İran; ayrıca güçlü bir hâkimiyet sahibi olduğu; Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı sayesinde de, büyük enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu ülkeleri ile komşu ülke konumundadır. Hem sahip olduğu büyük gaz ve petrol rezervleriyle hem de günlük yaklaşık 17 milyon varil petrolün taşındığı Hürmüz boğazındaki hâkimiyeti ile büyük avantajlara sahiptir (BÜSAM, 2010: 8).

İran'ın sahip olduğu jeopolitik özellikler bünyesinde çeşitli avantajlar barındırır da beraberinde bazı riskler de getirmektedir. Bu riskler özellikle İran'ın yeni bir rejim ve yönetim anlayışına sahip olduğu İslam Devrimi ile beraber artmaya başlamıştır. 1979 İslam Devrimi'ne kadar uzun yıllar monarşi ile yönetilen İran, Devrim'den sonra yeni bir yönetim yapısına sahip olmuş, hem iç hem de dış politikası yeni yönetim anlayışına göre şekillenmiştir. Şah döneminde ABD yanlısı politikalar izleyen İran, Devrim'den sonra bu pozisyonunu değiştirmiş, ABD'yi "büyük şeytan" olarak ilan etmiştir. Sadece ABD konusunda değil rejim ihracı ve Şii politikasından dolayı bölge devletleri tarafından da bir tehdit olarak algılanmaya başlanmış, bölge devletleri bu duruma duyarlı politikalar geliştirmeye başlamışlardır.

Enerji kaynaklarına sahiplik ve enerji kaynaklarının taşınmasında transit ülke olma; dış politikada amaçlara ulaşmada kullanılan en önemli dış politika araçlarından ikisidir ve ülkeler bu politikalarını geliştirirlerken; konumlarını, ekonomilerini, beşeri özelliklerini ve askeri güçlerini göz önünde bulundurarak geliştirirler. Bu varsayımdan hareketle çalışmanın amacı; İran rejiminin enerji politikasının; İran'ın konumu, ekonomisi, beşeri özellikleri ve askeri gücü gibi jeopolitik unsurlarından bağımsız olmadığını ve bu unsurlara göre şekillendiğini ortaya koymaktır.

Makalede öncelikli olarak jeopolitik kuram ve jeopolitiğin tanımı yapılmış daha sonra İran'ın konumu, ekonomisi, beşeri özellikleri ve askeri gücü gibi jeopolitik unsurları ele alınarak; bunların İran için taşıdığı avantaj ve risklere değinilmiştir. Konum ve ekonominin enerji politikası üzerindeki etkisi ortaya konulurken; İran'ın Hazar Denizi, Basra Körfezi ve Umman Denizi'ne kıyısının olması, Hürmüz Boğazı gibi önemli bir enerji geçiş noktasını hâkimiyetinde tutması gibi faktörlerin, enerji politikasını ne yönde etkilediği; büyük bir bölümünü enerji gelirlerinin oluşturduğu ve yaptırımlar karşısında zorda olan İran ekonomisinin enerji politikasının oluşturulmasında nasıl bir rol oynadığı üzerinde durulmuştur. Beşeri özelliklerin ve askeri gücün enerji politikasına etkisi kısmında ise; büyük bir etnik çeşitliliğe sahip olan

İran'ın önemli enerji yataklarının, Arapların yaşadığı Huzistan bölgesinde ve kendilerine ait bir yönetime sahip olmak isteyen Kürtlerin yaşadığı batı bölgelerine yakın olması durumunun, enerji politikasını ne yönde şekillendirdiği üzerinde durulmuş; rejim için büyük bir önemi olan Devrim Muhafızları ordusunun ve maddi askeri güç unsurlarının bu politikadaki etkinliği ortaya konulmaya çalışmıştır.

1. Jeopolitik Kuram

Bir ülkenin sahip olduğu topraklar ve bu toprakların bulunduğu coğrafya itibariyle bünyesinde barındırdığı avantaj ya da dezavantajlar o ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel durumu üzerinde belirleyici bir role sahiptir. Tek bir komşu devlete sahip ülke ile kavşak bir noktada yer alıp birden çok devletle komşu olan bir ülkenin askeri ve siyasi davranış tarzı aynı değildir. Denize kıyısı olan bir devletle, denize kıyısı olmayan kara devletlerinde de bu durum geçerlidir. Aynı şekilde politik güç mücadelelerinin yaşandığı bir bölgede yer alan ülke ile güç mücadelelerine maruz kalacak önemde olmayan bir bölgede bulunan devletin durumu aynı değildir. Coğrafyanın etkileri üzerine olan bu durumlar çoğaltılıp bu etkiler ekonomik, sosyal ve kültürel alanlara da uygulanabilir.

Coğrafyanın toplumlara ve toplumların oluşturduğu siyasi yapılara etkileri bu siyasi yapıların ilk varlık gösterdikleri tarihlere kadar götürülebilir. Ancak coğrafyanın siyasi yapılara ve politikalarına etkisinin bilimsel bir düzeyde ele alınması, 20. yüzyıl gibi geç bir tarihte gerçekleşebilmiştir. 19. yüzyılın sonuna doğru artan sömürgecilik faaliyetleri coğrafyaya olan yaklaşımı değiştirmiş, coğrafyayı stratejik olarak kullanabilmenin yolları aranmıştır. Bu arayış jeopolitik biliminin doğmasını ve gelişimini sağlamıştır denilebilir (Yılmaz, 2015: 210).

Jeopolitik kavramı, coğrafi konumun ülkelerin dış politikalarında belirleyici bir etken olduğu savına dayanır. Bu kavram ilk olarak Rudolf Kjellen tarafından kullanılmışsa da; ilk kez bilimsel anlamda kullanan Friedrich Ratzel olmuştur. Ratzel, jeopolitiği devletlerin coğrafi özellikleriyle politikaları arasındaki ilişkileri inceleyen bilim dalı olarak tanımlarken (Özey, 2001: 85); Kjellen, devletin mekansal ve coğrafi bağlam içinde ele alınması olarak tanımlamıştır (Bilge, 1996: 101).

Jeopolitiğe yönelik ortak bir tanım olmasa da yapılan tanımlarda, ana bileşenler olarak coğrafya ve politika kavramları karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak jeopolitik; devletlerin sahip oldukları coğrafyanın ve buldukları konumun, değişen ve değişmeyen unsurlarını küresel ya da bölgesel güç bağlamında değerlendirilip belirli bir politika oluşturma amaçlı kullanılması olarak tanımlanabilir (Yılmaz, 2015: 205). Jeopolitik sadece ülkelerin coğrafi konumunu değil aynı zamanda onların iklimini, demografik yapısını, ekonomik kaynaklarını ve teknolojik yapısını da konu alır. Burada coğrafi konum jeopolitiğin değişmez bir unsuru olarak karşımıza çıkarken, belirtilen diğer unsurlar jeopolitiğin değişen unsurlarıdır. Ülkeler bu unsurları dış politikada ellerini güçlendirmek amaçlı kullanırlarken, jeopolitik dış politikadaki amaçların mevcut unsurlarla gerçekleştirilebilmesini konu alan bir dış politika analiz metodudur (Yılmaz, 2015: 205).

Bu noktada bir ülkenin coğrafi konumu ile jeopolitik konumunun aynı anlama gelmediğini belirtmek konuyu anlaşılması bakımından önem arz eder. Zira coğrafi konum ülkenin fiziki olarak kapladığı toprak ya da mekânı tanımlarken; jeopolitik konum ülkenin kapladığı toprak parçasının küresel ve bölgesel güç bağlamında sahip olduğu potansiyeli ve değeri tanımlar (İşcan, 2004: 50).

Jeopolitik kavramı 19. Yüzyıl sonlarından itibaren Ratzel ve Kjellen tarafından terminolojiye kazandırıldıktan sonra teorik ve kuramsal altyapısını Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kazanmaya başlamıştır. Karl Haushofer, Mackinder, Alfred Mahan, Douhet ve Spykman gibi jeopolitik kuramcılar geliştirdikleri teorilerle jeopolitik biliminin klasik teorisyenleri olarak anılmışlardır (İşcan, 2004: 55).

2. İran ve Jeopolitiği

2.1. Dünden Bugüne Kısaca İran Tarihi

İranlılar çok köklü bir kültür, medeniyet ve devlet yönetiminin mirasçılarındır. Sahip olduğu konumdan dolayı birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, bu durum İran'a köklü bir gelenek kazandırmıştır. Milliyetçi İranlıların övündükleri ve köklerini dayandırdıkları Pers İmparatorluğu, M.Ö.2800'lerde İran topraklarında kurulmuş ve buradan genişleyerek M. Ö.330'lara kadar hüküm sürmüştür. Persler, Kyros ve Darius döneminde doğuda İndus Nehri'nden, batıda Yunanistan'a kadar ve Mısır ile beraber Ortadoğu'nun da hemen hemen tamamında hüküm sürmüşlerdir. Bu hükümlerine M.Ö.331'de Büyük İskender tarafından son verilmiştir (Çitlioğlu, 2015: 24-25).

Perslerden sonra M.Ö.248'de Part İmparatorluğu kurulmuş, M.S. 226'da sahneye çıkacak olan Sasaniler'e kadar devam etmişlerdir. Sasaniler resmi din olarak Zerdüştlük'ü seçmiş, bugünkü Irak, Afganistan, Ermenistan, Orta Asya ve Arap yarımadasını da alarak büyük bir imparatorluk haline gelmişlerdir. Sasaniler askeri, ekonomik ve yönetsel anlamda büyük reformlar gerçekleştirmiş, bugünkü İran'a büyük bir miras bırakabilmişlerdir (Gündoğan, 2010: 33-36).

M.S.637 yılı; İran'ın bugününü de etkileyecek birinci kırılma noktasıdır denilebilir. Bu tarihte Sasaniler, İslam orduları tarafından ağır bir yenilgi almış ve İran, İslam'la tanışmaya başlamıştır. 637-750 arasında Emeviler; 750-950 arasında Abbasiler, bu topraklarda hüküm sürmüş; bu dönemde hemen hemen bütün İranlılar, Müslümanlığı kabul etmişlerdir (Cleveland, 2015: 16-18).

Emevi ve Abbasiler'den sonra İran topraklarında Orta Asya'dan gelen Gazneliler, Selçuklular, Moğollar, İlhanlılar, Timur Hanedanı ve Karakoyunlular hüküm sürmüşlerdir. 1200'lere kadar genellikle Sünni Müslüman devletleri tarafından yönetilen İran toprakları, bu tarihten sonra Moğollar tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde 1200'lere kadar birçok medeniyet ve devlete ev sahipliği yapan İran, Moğollar tarafından büyük bir tahribata maruz kalmıştır (Çitlioğlu, 2015: 25-26).

Bugünkü İran için ikinci kırılma noktası da; 1501'de Şah İsmail tarafından kurulan Safevî Devletidir. Moğol ve İlhanlılar döneminde İran Müslümanlarının çoğu Sünni olsa da, İsnâaşeriyye (On İki İmam Şiiliği) Şiiliğine bağlı Müslümanların da olduğu bilinmektedir. İlhanlı hükümdarı Hülagu Han'ın; danışmanı olan Şii âlim Nasıruddin Tusi'nin etkisinde kalarak Müslümanlığı kabul etmesiyle beraber; Şiilik, İran'da kurumsallaşmaya başlamıştır (Spuler, 1957: 220-230). Ancak Safevîler'e kadar İran Müslümanlarının çoğu, halen Sünni'dir ve kırılma noktası olma özelliğini; Safevî Hanedanlığı'nın o dönemlerde Lübnan ve Yemen'de hızla yayılım gösteren Şiiliği, devlet dini olarak kabul etmesinden alır (Cleveland, 2015: 59). Bu durum günümüzde bile büyük bir rekabete sebep olacak Şii-Sünni ayrımını çok daha belirgin kılmış, İran'ı ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan derin bir şekilde etkiler hale gelmiştir. Sadece İran değil Ortadoğu coğrafyası bu ayırmadan her açıdan etkilenir duruma gelmiştir.

Safevîler yıkıldıktan sonra kısa süren bir Afgan hâkimiyeti ve daha sonra Avşar, Zend ve Kaçar hanedanlıklarının mücadelesi yaşanacaktır. Kaçar hâkimiyeti sürerken; İran'da 1901 yılında petrol rezervleri bulundu. Sömürgeciliğin olduğu bu dönemde petrolün bulunması, İran topraklarına olan değeri arttırmış, uzun süre İran petrolünün yararlanıcısı olacak İngiltere'nin dikkatini İran'a çekecektir. İngiltere ile beraber kuzey komşusu Rusya da çeşitli girişimlerde bulununca İran toprakları, Rus ve İngiliz mücadelesine konu olmuş, bu mücadele 1924'e kadar sürmüştür. Rus-İngiliz nüfuz alanlarına bölünen İran bu dönemde çok zayıflamıştır (Gündoğan, 2010: 366).

1925'te Rıza Pehlevi, Kaçar Hanedanı'ndan iktidarı alarak yönetimin başına geçti. 1941 yılında Rusya ve İngiltere'nin işgali ile birlikte Rıza Pehlevi, iktidarı oğlu Muhammed Rıza Pehlevi'ye devretti (Abrahamian, 2017: 85-130).

1951'de Musaddık, başbakanlık makamına gelip İran petrolünü millileştirme girişiminde bulununca; Batılı devletler özellikle İngiltere ve ABD, bu durumdan rahatsız olup 1953'te bir operasyonla Musaddık'ı devirdiler (Cleveland, 2015: 322-325). Kısa süreli Musaddık dönemi hariç tutulursa, aslında 1925'ten 1979 İran İslam Devrimi'ne kadar İran, Pehlevi Hanedanlığı'nın hâkimiyetinde kalmıştır. Pehleviler, Humeyni tarafından düşürülene kadar Batı yanlısı seküler ve reformist bir politika izlemişlerdir. Öyle ki, bu dönemde İran, ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biriydi

(Cleveland, 2015: 326-332). İran'ın, Bağdat Paketi ve onun devamı niteliğinde olan CENTO'ya imza atması bu durumun en somut kanıtlarından biridir.

Pehlevi yönetiminin, Batı yanlısı politikalar izlemesi ülkedeki dindar molla kesiminden tepki almıştır. Sadece Batı yanlılığı değil; ülkenin ekonomik durumunun da kötü olması, ülkede çeşitli iç huzursuzlukların ve iç ayaklanmaların yaşanmasına sebep olmuştur. 1963 yılındaki iç ayaklanmalara destek olması ve Pehlevi karşıtı girişimlerinden dolayı İslam Devrimi'nin lideri olacak Ayetullah Humeyni, sürgün edilmiştir. Bahsi geçen sebepler ve diğer bazı faktörlerden dolayı Humeyni liderliğinde ayaklanmalar büyümüş ve devrime sebep olmuştur. 1963 yılında sürgüne gönderilen Humeyni, 1979'da İslam Devrimi'nin başarıya ulaşması ile ülkeye dönmüş ve Devrim'in lideri olmuştur (Cleveland, 2015: 468-475). Bu gelişme, İran için üçüncü kırılma noktasını teşkil etmiş; diğer kırılma noktalarının devamı ya da tamamlayıcısı niteliğinde olmuştur.

Teokratik bir yönetime kavuşan İran, hızla ABD karşıtı politikalar izleyerek; Batı'dan uzaklaşmıştır. Humeyni dönemi Batı ve İsrail karşıtlığı ile beraber rejim ihracı politikaları, yönetimin temel politikalarını oluşturmuştur (Gündoğan, 2011: 97-98). Bu politikalar günümüzde de temel politikalar olarak devam etmekte olup, İran dış politikasına yön veren temel argümanlardır.

İran için her açıdan bir yıkım olan ve sekiz yıl süren İran-İrak savaşı ile Haziran 1989'da Humeyni'nin ölümü; İran'ın iç ve dış politika önceliklerinin değişimine sebep olan temel gelişmeler olmuştur. Humeyni'nin ölümü ile beraber boşalan Velayet-i Fakih makamına, Uzmanlar Meclisi tarafından 1981'den beri cumhurbaşkanlığı yapan Ali Hamaney seçilmiştir. Ali Hamaney'den boşalan Cumhurbaşkanlığı makamına da Rafsancani seçilmiştir. Aynı yıl yani 1989'da yapılan anayasa değişikliği ile başbakanlık makamı kaldırılmış; bu makamın çoğu yetkisi Cumhurbaşkanlığı makamına aktarılmıştır. Bu sayede yetkileri artarak güçlenen reformist ve ılımlı muhafazakâr bir lider olan Rafsancani, özellikle dış politikada pragmatist ve ılımlı bir politika izlemeye başlamıştır (Afacan, 2017).

İki dönem cumhurbaşkanlığı yapan ve anayasadaki iki dönem kısıtlamasından dolayı bir daha aday olamayan Rafsancani'den sonra makama Muhammed Hatemi seçilmiştir. Reformcu bir kişiliğe sahip olan Hatemi; gençlere iş ve özgürlük, kadınlara erkek egemenliğinden kurtarıma vaatlerinde bulunarak, geleneksel siyasi söylemlerin dışına çıktı. Ayrıca "İslami demokrasi" tabirinden hareketle; hükümetin halka hükmetmek için değil, hizmet için var olduğunu söyleyerek; katı bir yönetim anlayışından daha yumuşak bir yönetim anlayışına geçileceğini ileri sürüyordu (Taşkın, 2008: 29-31). Hatemi'nin İslam, Devrimci Gelenek ve demokrasi arasında kurmaya çalıştığı bu yeni dengede daha baştan önemli gerilimler çıkmaya başladı. Hatemi'nin söylemlerinin uygulamasını bekleyen, hızlı bir değişimden yana olan yeni toplumsal hareketler ile; Hatemi'nin rejimin sınırları dâhilinde taviz koparmaya çalışan tavrı, arasında yoğun bir gerilim meydana geldi. Oluşan bu gerilime rağmen Hatemi, değişimden yana olan; gençler, kadınlar, sanatçı ve aydınlar lehine rejimden tavizler kopararak İran siyasetine farklı bir anlayış getirmiştir (Taşkın, 2008: 31-39).

2.2. İran'ın Coğrafi Konumu

İran 25-39 kuzey enlemleri ile 44-63 boylamları arasında yer alan kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir ülkedir. Batısından Türkiye ve Irak; doğusundan Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan; kuzeyinden Hazar Denizi, Azerbaycan, Nahcivan ve Ermenistan; güneyinde Basra Körfezi ile çevrelenmiş bir Ortadoğu ülkesidir.

Aslında İran'ı bir Ortadoğu ülkesi olarak tanımlamak güçtür çünkü İran toprakları Asya, Kafkaslar ve Ortadoğu arasında çok kilit bir noktadadır. Birçok medeniyet ve devletin mücadelesine tanıklık etmesi, bir yönden İran topraklarının bu özelliğini kanıtlar niteliktedir.

İran'ın jeopolitik konumunun önemi söz konusu olduğunda ele alınacak ilk iki konu şüphesiz Basra Körfezi ve Hazar Denizi'dir. İran'ın jeopolitik olarak önemli bir ülke durumuna gelmesi, büyük oranda bu iki bölge sayesinde gerçekleşiyor demek hatalı olmayacaktır. İran'ın Hazar Denizi, Umman Denizi ve Basra Körfezi'ne kıyısının olması; İran'a deniz ulaşımı ve sevkiyatı konusunda büyük avantajlar

sağlamaktadır. Basra Körfezi'nde Hürmüz Boğazına hükmetmesi ve buradaki birçok adayı elinde bulundurması, İran'a körfezden geçiş ve taşıma konularında büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Ayrıca Körfez'de Fav Ağzı ile Bender Abbas arasında; aynı şekilde Umman Denizi'nde Bender Abbas ile Bender Gevader arasında uzanan uzun kıyılara sahip olması, sahip olduğu üstünlüğü perçinlemektedir (Yeğin, 2016: 9). Bu sayede İran'ın hâkimiyet alanı sadece Körfez'le sınırlı kalmıyor; Umman Denizi ve buradan da Hint Okyanusu havzasına kadar uzanıyor. İran'ın bu şekilde Basra Körfezi'nin kuzeyinden Hint Okyanusu'na varan hatta büyük oranda hükmetmesi İran'a Kafkaslar, İran Platosu Havzası, Hazar Havzası ve Hint Okyanusu Havzası arasında çok önemli bir konum atfetmektedir. Bu konumuyla Kafkaslar ve Orta Asya ülkeleri gibi kıtasal ülkelerin mal ve enerji kaynaklarının uluslararası sulara ve pazarlara ulaştırılması konusunda anahtar ülke konumundadır (Erdoğan, 2008: 229-237).

Hazar Denizi, daha çok sahip olduğu enerji kaynakları ile İran için önemli olsa da; Hazar Denizi'nde Astaran'dan Hüseyin Kuluhan Körfezine uzanan sahillere sahip olması; İran'a ulaşım ve taşıma konularında da belirli bir değer kazandırmaktadır. Hazar'da sahip olduğu bu sahillerin, Avrupa-Ortadoğu yolunun yanı sıra, Kafkaslar ve Orta Asya yolunun üzerinde olması İran'ın bölgedeki üstünlüğünü arttırmaktadır (Yeğin, 2016: 9). Sonuç olarak ülke topraklarının Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasında konumlanması, İran'a Avrupa ve Uzak Doğu arasında bir köprü; Kafkaslar ve Orta Asya ülkelerinin denize çıkış güzergâhı rolünü yüklemektedir.

Hazar Denizi ve Basra Körfezi, İran'a hem kendisi hem de bölge ülkeleri için ulaşım ve taşıma konusunda büyük bir önem yüklerken, İran'ın sahip olduğu doğalgaz ve petrol rezervlerinin, büyük oranda bu bölgelerde olması; yüklediği önemin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu bölgelerde, sadece sahip olduğu enerji kaynakları ile değil; aynı zamanda bölgedeki enerji kaynaklarının nakli ve geçişi konusunda da önemli bir role ve üstünlüğe sahiptir. Özellikle Basra Körfezi'ni Umman ve Arap Denizi'ne bağlayan Hürmüz Boğazı, İran'a kendisine yöneltilen tehditleri bertaraf etme fırsatı ve gücü kazandırmaktadır. Çünkü Hürmüz Boğazı'ndan günlük yaklaşık 17 milyon varil petrol geçmektedir ve bu oran dünya petrol tüketiminin çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatması durumunda; sadece petrol ihraç eden bölge ülkeleri değil, aynı zamanda petrol ithal eden ülkeler de büyük bir sıkıntı yaşayacaklardır (BÜSAM, 2010: 8).

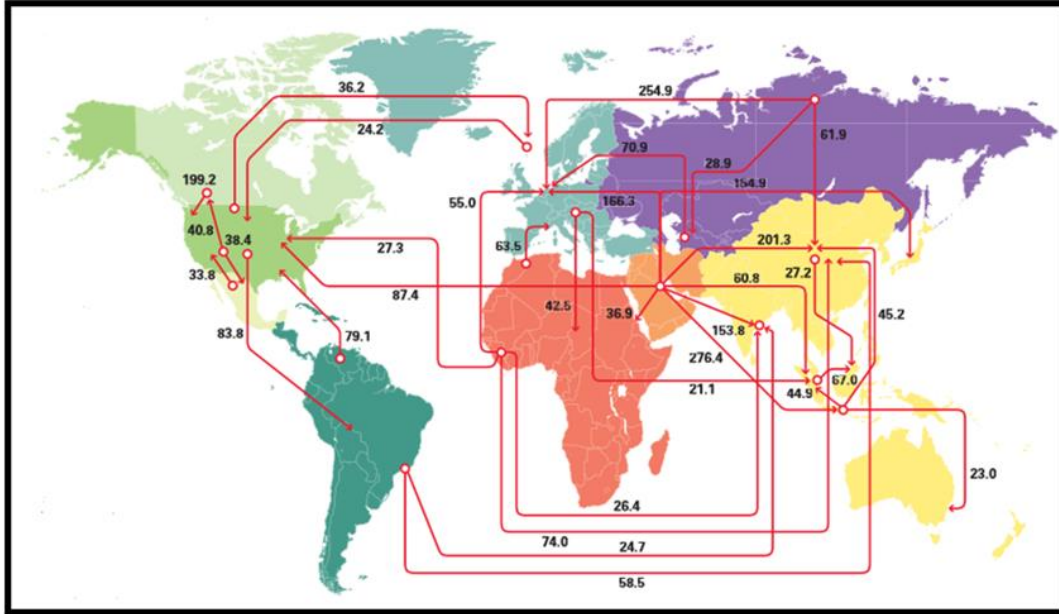
Nitekim bu durumda en çok sıkıntı yaşayacak ülke de; ithal ettiği petrolün büyük bir kısmını Körfez ülkelerinden karşılayan Çin Halk Cumhuriyeti olacaktır. 1,4 milyarlık nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesi ve büyük bir ticari güç olan Çin; enerji konusunda büyük oranda dışa bağımlı durumdadır. Çin, özellikle petrol ihtiyacının çoğunu Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve diğer Ortadoğu ülkelerinden karşılamaktadır. BP'nin 2018 raporuna göre; Çin, 2017'de ithal ettiği 422,1 milyon tonluk ham petrolün yaklaşık 184 milyon tonunu bahsi geçen ülkelerden karşılamıştır (Bkz Tablo 1.). Çin bu ithalat oranıyla, ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci ham petrol ithalatçısı olmuştur (IEA Oil Information Overview, 2019: 7). Sadece petrol ihtiyacını değil; mavi gökyüzü projesi kapsamında doğalgazın enerji karışımındaki payını 2020'de %10'a, 2030'da %15'e çıkarmayı planlayan Çin, doğal gaz ithalatında da büyük oranda Ortadoğu ülkelerine bağımlı hale gelmeye başladı. 2004'te LNG ithal etmeye başlayan Çin, 2016'da 16 bcm LNG'yi Katar'dan ithal ederek; Katar'ın LNG ithalatındaki payını %60'a çıkardı. Bu durum, Katar'ın RasGas şirketinin uzun dönemli en büyük LNG tedarikçisi olan Hindistan için de geçerlidir. (Cedigaz Insights, 2018: 10-18). Aynı şekilde Japonya da petrol ihtiyacının yaklaşık %75'ini bu ülkelerden karşılamaktadır (Bkz Tablo 1.). Ve bakıldığında yapılan bu petrol arzının büyük bir bölümü Hürmüz Boğazı'ndan geçmekte, bu da İran'ın elini ve pazarlık gücünü kuvvetlendirmektedir. Ki İran ABD'nin kendisine uyguladığı ekonomik yaptırımları, Hürmüz Boğazını kapatma tehditleri ile hafifletmeye ya da kaldırmaya çalışmaktadır.

Tablo 1. Ülkeler Arası Ham Petrol İthalat ve İhracatı (milyon ton).

İHRAÇ EDEN ÜLKELER	İTHAL EDEN ÜLKELER		
	ÇİN	JAPONYA	HİNDİSTAN
IRAK	36.9	2.7	41.0
KUVEYT	18.2	11.5	11.2
SUUDİ ARABİSTAN	52.2	63.4	34.1
BAE	10.2	37.7	16.4
DİĞER ORTADOĞU ÜLKELERİ	66.5	24.1	31.6
TOPLAM İTHALAT	184	139.4	134.3

Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, 2018)

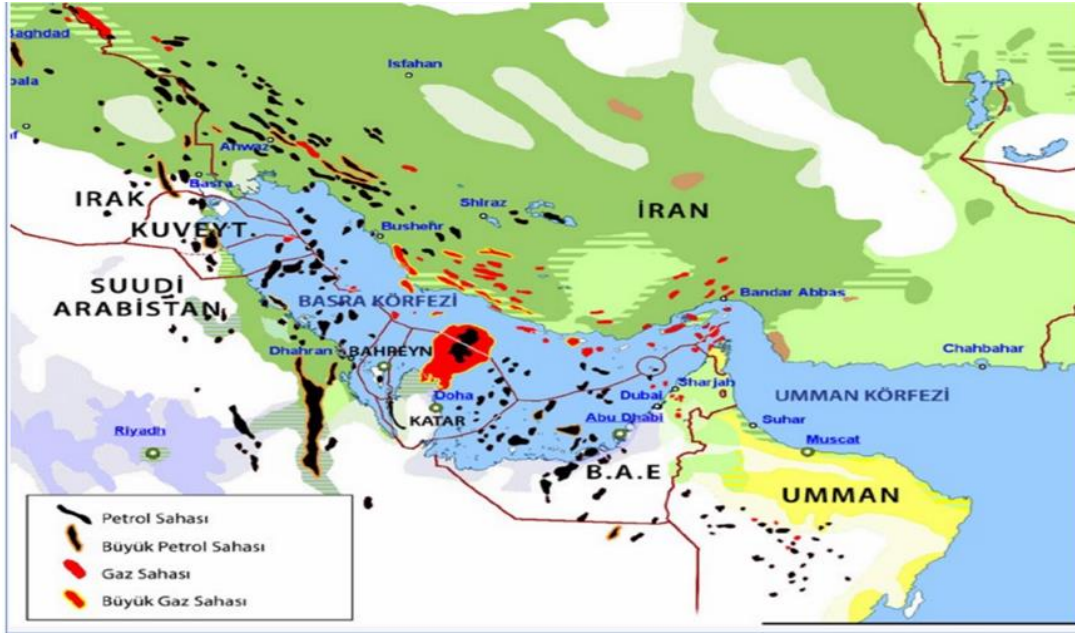
Yine BP'nin 2018 raporunda yer alan ve 2017'de gerçekleşen büyük enerji ticareti hareketlerini gösteren haritada; Basra körfezinin dünya petrol arzı için ne kadar önem taşıdığı net bir şekilde de görülmektedir (Bkz Harita 1.).

Harita 1. Dünya Petrol Ticareti Hareketleri (milyon ton).

Kaynak: (BP Statistical Review of World Energy, 2018)

İran'ın sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervlerinin çoğu da Basra Körfezi ve çevresindedir. Petrol yatakları ülkenin güneyinde ve Basra'nın çevresinde yer alan Boyar Ahmadi ve Huzistan bölgesinde yer alırken; ülkenin gaz yatakları, daha çok ülkenin batısı ve kuzeybatısında yer almaktadır. Hormozgan ve Buşehr bölgelerinde yer alan gaz yatakları da yine Basra Körfezi çevresindeki topraklarındadır (Bkz Harita 2.).

Harita 2. Basra Bölgesindeki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları.

Kaynak: (World in Arabic, 2016)

Aynı şekilde Hazar Havzası, Basra Körfezi kadar olmasa da, sahip olduğu gaz ve petrol rezervleri ile İran'ın jeostratejik önemini arttıran bir başka alandır (Bkz Harita 3.).

Harita 3. Hazar Bölgesindeki Petrol ve Doğalgaz Kaynakları

Kaynak: (World in Arabic, 2016)

İran'ın sahip olduğu bu topraklar, İran'a, ekonomik ve siyasi açıdan bir üstünlük bahşederken; askeri açıdan da İran'ı, avantajlı konuma getirmektedir. 1.684.000 kilometrekareye yayılan topraklarıyla, dünyanın 17. Büyük ülkesidir (CIA, 2019). Elbruz, Demavend ve Zagros dağları ülke topraklarını bir çember gibi sarmakta; adeta ülke için bir kale görevi görmektedirler. Arazi yapısının bu şekilde dağlık

olması ve dağların ülkeyi özellikle batı ve kuzeyden tamamen çevirmesi, İran'ın askeri olarak işgal edilmesini zorlaştırmaktadır (Özcan, 2006: 14).

2.3.İran Ekonomisi

İran ekonomisi esas olarak petrol ve doğalgaz kaynakları üzerine yapılanmıştır ve büyük oranda bu gelirlere bağımlıdır (Doster, 2012: 46). Kamu ekonomisi ve devlet korumacılığının etkin olduğu İran ekonomisinde, büyük şirket ve işletmelerin çoğu devlet tekelindedir. Son dönemde özel sektörün etkinliği artsa da bu çok sınırlı düzeyde gerçekleşmiştir (DEİK, 2017).

Ülke ekonomisi sektörel olarak; % 9,6 tarım, % 35,3 sanayi ve % 55 hizmet oranında bir dağılıma sahiptir. 101.4 milyar dolar ihracat; 76.39 milyar dolar ithalat yapmaktadır. Ülkenin GSYİH'sı 430,7 milyar dolarken; kişi başına düşen milli gelir 20 bin dolar seviyesindedir. Ülke tarımda; buğday, pirinç, şeker pancarı ve pamuk üretimi ile ön plana çıkarken; sanayide petrol, petrokimya, gaz, gübre, tekstil ve yapı malzemeleri üretimi ile ön plana çıkmaktadır. 2017'de % 3,7'lik bir büyüme yakalayan İran ekonomisinin, en büyük sorunları işsizlik ve enflasyon olarak ortaya çıkmaktadır. 2017'de işsizlik % 11,8, enflasyon % 9,6 olarak gerçekleşmiştir (CIA, 2019).

İran ekonomisinin karşılaştığı en büyük sorunlardan biri de; şüphesiz nükleer silah gündeminden dolayı maruz kaldığı yaptırımlardır. İran'ın 2000'lerin başından itibaren nükleer silah geliştirme çalışmalarının ortaya çıkması, özellikle ABD öncülüğünde gerçekleştirilen geniş çaplı yaptırımların uygulanmasına sebep olmuştur. Ahmedinejad döneminde sıkı bir şekilde uygulanan ekonomik yaptırımlar Ruhani döneminde kaldırılmış ya da hafifletilmiştir (Sinkaya, 2009: 72-73). Ancak ABD'de Trump'ın başa gelmesi ile beraber ekonomik yaptırımlar tekrar uygulanmış, İran ekonomisi adeta izole edilmeye çalışılmıştır.

İran sahip olduğu enerji kaynakları ve bulunduğu konum itibarıyla daha yüksek ekonomik değerler elde etme potansiyeline haizken; 1980'lerden beri uygulanan ekonomik yaptırımlar, bu potansiyelin gerçekleşmesini engellemektedir. İran, hem yaptırımlara karşı hem de düşman olarak gördüğü İsrail ve bölgesel güç mücadelesi içinde olduğu Suudi Arabistan'a karşı ekonomisini güçlendirmeye çalışmakta; bunu Batı dışı uluslararası örgütlere katılarak ya da çevre ülkelerin İsrail-ABD ittifakına katılmalarını önleyerek yapmaktadır. İran'ın, Rusya ve Çin ile işbirliğini arttırmak istemesi ve bu amaçla Şangay İşbirliği Örgütüne girmeye çalışması bu çabaların en somut örnekleridir (Keyvan, 2017).

2.4.İran'ın Nüfus Yapısı ve Etnik Dağılımı

2018 verilerine göre; İran yaklaşık 83 milyonluk bir nüfusa sahiptir (CIA, 2019). Bu büyük nüfus kendi içinde büyük bir kültürel ve etnik çeşitlilik barındırmaktadır.

Bilindiği gibi; etnik çeşitlilik ülkelerin ulusal birlik ve ortak bir ulusal bilincin oluşturulması açısından bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu genel kanı, şüphesiz İran için de geçerlidir ancak İran'ı bu dezavantajın şiddetinden kurtaran ve nüfusu ortak bir paydada birleştiren başka bir faktör var; o da Şiilik mezhebi. Nüfusunun % 90'ı Şii olan İran için bu olgu ve bu olgunun sürekliliği çok önemlidir (Uyar, 2006). İran, Şiilik olgusunu sürekli canlı tutarak hatta ideoloji haline dönüştürerek çoğunluğu Sünni olan Ortadoğu'da güçlü bir şekilde ayakta durmaya çalışmaktadır.

Nüfusunun büyük kısmı Şii mezhebinden olan İran'da; Farslar, Türkler, Kürtler, Beluciler ve Araplar yaşamaktadır (Bkz. Harita 4).

Harita 4. İran Etnik Dağılım Haritası

Kaynak: (Orsam, 2015)

Haritada da görüleceği üzere; İran'ın kuzeybatısında 25-30 milyon nüfuslu Azeri Türkler, batısı ve kuzeybatısında 5 milyon nüfuslu Kürtler, merkez yani iç İran'da 25-30 milyon nüfuslu Farslar, güneyde 1,5 milyon nüfuslu Beluciler ve 3 milyon nüfuslu Araplar yaşamaktadır. Çoğunluğu oluşturan bu ögeler dışında; az bir çoğunluğa sahip gayrimüslimler de İran topraklarında yaşamlarını sürdürmektedir. Yine haritadan çoğunluğun Şii olduğu görülmekte, Sünni kesim çoğunlukla Beluciler ve Kürtler'in bir kısmından oluşmaktadır. Bununla beraber Horasan bölgesindeki Türkmenlerin de Sünni olduğu görülmektedir.

Etnik dağılıma bakıldığında; İran'ın ülkenin kimliği olarak belirlediği Farslar dışındaki milletler, genellikle İran sınır bölgelerinde yaşamaktadır (Bkz Harita 4). Türkiye, Irak, Körfez ülkeleri ve Afganistan gibi komşu ülkelerin içinde yani hemen sınırın öbür yakasında aynı millettten insanlar yaşamakta, bu durum çoğu kez bağımsız bir devlet kurmak isteyen ayrılıkçı hareketlere sebep olmaktadır. İran, birlik ve bekası için kırılma teşkil eden bu durumu daha önce de söylendiği gibi; Şiilik ve buna ek olarak İranlılık ya da Farslılık kimlikleri ile aşmaya çalışmaktadır. Merkezinde Şiiliğin bulunduğu İranlılık ideolojisi, büyük oranda başarılı olsa da bu durum İran için büyük bir tehdit olmaya devam etmektedir (Akhbari ve Zolfeghari, 2009: 46-47). Ülke içinde çeşitli kültürel araçlarla Farslılık kimliği içinde diğer milletleri eritmeye çalışan İran, dış politikada da buna yönelik politikalar izlemektedir. Örneğin Dağlık Karabağ meselesinde Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklemekte, PKK ve PJAK konusunda Türkiye ile işbirliği kurmaktadır (Tüysüzöğlü, 2017: 18).

İran için mevcut duruma bakıldığında; tehdit olarak ön plana çıkan, hem ırk hem mezhep olarak farklılaşan Sünni Kürtler ve Sünni Beluciler'dir. Bu iki unsur, İran'ın rakibi ve karşıtı ülkeler olan; Suudi Arabistan, ABD ve İsrail gibi ülkeler açısından İran'ı istikrarsızlaştırmak ve zayıflatmak için çok kullanışlı araçlar olarak öne çıkıyor. Özellikle günümüzde silahlı ve bağımsız bir Kürdistan kurmak isteyen Kürtler, İran için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Bunlar dışında, Ahvaz bölgesinde yaşayan Sünni Araplar da özellikle Suudi Arabistan gibi Sünni ülkeler için bir koz olarak durmaktadır. İran petrol ve gaz rezervlerinin büyük miktarının yer aldığı Basra Körfezi çevresinde Arap ve Kürtler'in yaşaması (Bkz Harita 4) etnik çeşitliliğin İran için yarattığı tehdidin boyutunu göstermektedir.

2.5. Askeri Güç

İsrail, kendini Müslüman Arap devletlerin içinde nasıl kuşatılmış hissediyor ve buna karşı silahlaniyorsa; aslında İran'ın durumu da buna benzerdir. İran'ın Müslüman bir ülke olması, durumu biraz daha hafifletse de bölgedeki mezhepçi politikalar ağır basmaktadır. İslami bir rejime sahip olması, rejimin Şii olması ve bu rejimi Şiilik ekseninde ihraç etmek istemesi İran'ı da, İsrail gibi yalnız ve kuşatılmış bir duruma koymaktadır.

İran'ın 1979 İslam Devrimi'nden sonra en temel amaçlarından biri; kurmuş olduğu rejimi korumak ve devam ettirmek olmuştur. Devrimden sonra bölge ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanan İran, ABD ve İsrail için de temel tehditlerden biri haline gelmiştir. Şer eksenli ülkelerinden biri olarak ilan edilen İran, bu durum ve tehditlerin farkında olarak silahlanma yolunda çok hızlı bir şekilde ilerlemektedir. İran sahip olduğu klasik silahlı unsurlara ek olarak, profesyonel ve seçkin birimler kurmuştur. Besic, Devrim Muhafızları ve Kudüs Tugayları gibi bu birlikler devrimi koruma amacının yanında; İran'ın bölgedeki askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlarını da korumaktır (Yeğin, 2016: 14).

Bu seçkin birliklere ek olarak İran, nükleer silah geliştirme çalışmalarına başlamış; bu çalışmalar, İran'ı uluslararası alanda daha da yalnızlaştırmıştır. Şah döneminde ABD'nin desteğiyle başlatılan İran'ın nükleer programı, yine ABD tarafından sonlandırılmak istenmektedir. Arak, Natanz ve Busehr reaktörlerini özellikle Ahmedinejad döneminde faal hale getiren İran (Sinkaya, 2009: 72), Ruhani döneminde P5+1 ülkeleri ile bir anlaşma imzalayarak nükleer faaliyetlerini istenilen seviyeye indirmeyi kabul etmiştir. Ancak Trump ile beraber ABD bu anlaşmadan çekildiğini açıklamış İran'ı bu faaliyetlerini tamamen sonlandırması için köşeye sıkıştırmaya başlamıştır (BBC, 2019). Bütün bunlara rağmen İran bölgede ayakta durabilmek adına nükleer programına tamamen son vermek istememekte; özellikle ülkedeki muhafazakâr kesimler programın devam etmesini istemektedirler. İran'ın nükleer silah elde etme potansiyeline sahip olması, İran'ı güçlü kılan başka bir sebeptir.

İran'ın, nükleer silah çalışmaları ve sahip olduğu seçkin birlikler dışında; özellikle balistik füze yapımı kabiliyeti, askeri elektronik cihazlar, deniz ve denizaltı torpidoları ile Saika uçağı son dönemde en çok bilinen atılımlarıdır (Yeğin, 2016: 18). Bunlara ek olarak aşağıda tablo 2 incelendiğinde de İran'ın bölgede güçlü ve etkili bir ülke konumunda olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

Tablo 2. İran Askeri Gücü Tablosu

KARA KUVVETLERİ		HAVA KUVVETLERİ		DENİZ KUVVETLERİ	
Tanklar	1658	Uçaklar	471	Toplam Donanma Gücü	397
Zırhlı Savaş Araçları	1315	Av Önleme Uçakları	137	Fırkateyn	6
Kundağı Motorlu Silahlar	320	Sabit Kanatlı Taarruz Uçakları	119	Hafif Savaş Gemisi	3

Çekili Topçular	2.078	Nakliye Uçakları	196	Denizaltı	32
Çoklu Roketatarlar	1.474	Eğitim Uçakları	78	Sahil Güvenlik Botu	111
Toplam Askeri Personel	873.000	Helikopterler	123	Mayın Gemileri	7
		Taarruz Helikopterleri	12	Zülfikar Ana Muharebe Tankı	100

Kaynak: (Global Fire Power, 2019)

3.İran'ın Enerji Politikası ve Jeopolitik Unsurların Etkisi

1900'lü yıllardan günümüze kadar enerji politikaları ile jeopolitik arasındaki ilişki ve etkileşim sürekli olarak artmıştır. Bunun sebebi; enerji elde etme kaynağının genel olarak dünyanın hemen hemen birçok yerine simetrik olarak dağılmış kömürden; asimetrik olarak dağılım gösteren petrole kaymasıydı (Sevim, 2012: 4380). Petrolün simetrik olarak dağılmayıp dünyanın belirli bölgelerinde bulunması, onun elde edilmesinde çeşitli politik hamle ve stratejilerin kullanılmasını gerekli kıldı. Bu gereklilik, enerji politikaları ve jeopolitik arasındaki etkileşimi arttırdı.

Genel olarak enerjinin ve özel olarak petrolün, 20. yüzyılın başlarından itibaren sanayinin çarklarını döndüren ana hammadde olarak birçok mücadele ve savaşın sebebi olduğu şüphe götürmez bir gerçek halini almıştır. Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönem, Arap-İsrail Savaşları, İran-İrak Savaşı ve Körfez Savaşı gibi 20. yüzyılın önemli mücadelelerinin nedenlerinden birini enerji ya da petrol oluşturmuştur. 20. yüzyılla kalmayıp günümüze sarkan Arap Baharı olayları, İran-ABD-İsrail çekişmesi ve Ortadoğu'daki diğer çeşitli güç mücadelelerinin kaynağında petrolün gizli bir neden olarak karşımıza çıktığını görüyoruz.

Bu açıdan bakıldığında; petrolün en çok bulunduğu Ortadoğu toprakları, birer mücadele ve rekabet ortamı haline almış, bu mücadelelerin kalbi konumuna gelmiştir. Sadece petrol değil; Ortadoğu'nun, dünyanın kavşak noktasında olması; topraklarının değerini katlamaktadır.

Gerek jeostratejik konumu, gerek sahip olduğu enerji kaynakları ile İran; Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden biridir. Dünya petrol rezervlerinin % 9,3'üne sahip olan İran; Venezuela, Suudi Arabistan ve Kanada'dan sonra dünyanın dördüncü büyük rezerv sahibi ülkesidir. Buna ek olarak İran; dünya gaz rezervlerinin % 17,2'sine sahip olmakla gaz zengini ülkeler sıralamasında, Rusya'dan sonra ikinci sırada gelmektedir (BP Statistical Review, 2018: 12-35). Bu kadar büyük kaynaklara sahip olan İran, üretim konusunda kendinden daha az rezerve sahip ülkelere nazaran başarısız sayılsa da en büyük 10 petrol ve en büyük 5 gaz üreticisi ülkeler arasındadır. İran, 2017'de 234,2 milyon ton petrol üretimi ile 5. Sırada yer alırken; 2018'de yaptırımların da etkisiyle %4,4'lük bir gerilemeyle Irak'ın gerisine düşerek 6. Sırada (İEA Oil Information Overview, 2019: 4); 214 milyon kübik milyar gaz üretimi ile ABD ve Rusya'dan sonra 3. sırada yer almıştır (İEA, 2019).

Enerji kaynakları, devletler için uluslararası ilişkiler ve dış politika stratejilerinde belirleyici olan temel araçlardan biridir. Enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, bu avantajlarını dış politika hamlelerinde kullanır ve bu şekilde uluslararası ilişkilerde güçlü bir ülke konumuna gelmek ya da bu konumlarını sürdürmek isterler. Sadece enerji kaynaklarına sahiplik değil, enerji kaynaklarının dünyanın diğer noktalara iletilmesinde ve enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasında önemli bir role sahip olmak da, dış politikada ülkelerin ellerini güçlendirmek amaçlı kullandıkları araçlardır.

Bu açıdan bakıldığında; İran'ın dış politika stratejileri de sahip olduğu enerji kaynakları, enerji kaynaklarının iletilmesi ve güvenliğinin sağlanmasındaki rolünden bağımsız değildir. Nitekim İran, sahip olduğu petrol ve gaz rezervleriyle, Basra Körfezi ve Hazar Denizi arasındaki konumuyla ve

Hürmüz Boğazı'ndan geçen petrolün güvenliğini sağlamadaki rolü ile dış politikada kullanabileceği bu üç avantajlı araca sahiptir.

İran'ın coğrafi konumu ya da jeostratejik konumunun enerji politikası üzerindeki etkisi, en açık şekliyle Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndaki mücadelesinde görülür. Basra Körfezi'ne İran, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn, Irak ve Kuveyt olmak üzere 7 ülkenin kıyısının olması ve bu ülkelerin temelde çoğunun enerji zengini olması, Körfez havzasını çok önemli bir nokta haline getirmiştir. Körfez, bu ülkeler için enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmada en kısa ve en ekonomik yoldur. Bu deniz, bu ülkelerin Hint Okyanusu'na oradan da dünyaya açılmalarında adeta alternatifsiz bir noktadır.

Basra'dan dünya petrol ihtiyacının % 40'ı geçmekte olup; bu miktar Körfez'i dünyanın enerji konusunda dünyanın merkezi konumuna getirmektedir (Demir, 2014: 109). BP'nin 2017 raporunda yer alan petrol trafiği haritasına bakıldığında (Bkz Harita 1) dünya petrol merkezinin Ortadoğu; Ortadoğu'nun merkezi ya da kalbinin de Basra Körfezi olduğu görülür.

Körfez ülkeleri, sadece petrol değil gaz kaynağı bakımından da çok zengindir. Ortadoğu ülkeleri, dünya gaz rezervlerinin % 40,9'unu oluştururken bunun % 35,3'ünü İran, Katar ve Suudi Arabistan gibi körfez ülkeleri gerçekleştirmektedir (BP Statistical Review, 2018: 26).

Tablo 3'te; dünya enerji trafiğinin yaşandığı önemli geçiş noktaları yer almaktadır. Bu geçiş noktalarına bakıldığında; günlük yaklaşık 30 milyon varil petrol Malakka ve Hürmüz Boğazı'ndan geçmektedir. Daha uzun ve maliyetli yollar seçilirse, Malakka Boğazı'ndan taşınan petrol başka noktalardan da taşınabilir. Ancak Hürmüz Boğazı'ndan geçen petrolün başka noktalardan taşınması imkânı hemen hemen yok gibidir. Basra bu yönüyle benzersizdir. Bütün bu veriler beraber değerlendirildiğinde; Ortadoğu petrolünün % 75'inin taşındığı Hürmüz ve Bab el Mandeb Boğazları'nın hâkimiyet konusu ve güvenliğinin önemi çok iyi anlaşılmaktadır (Wenger, Ortung ve Perovic, 2009: 49).

Tablo 3. Petrol Akışının Sağlandığı Önemli Boğazlar (mbpd: milyon varil/günlük)

ADI	GENİŞLİK	KOMŞU ÜLKELER	PETROL AKIŞI (mbpd)
Bab-el Mandeb Boğazı	18	Yemen-Cibuti	3,3
Cebelitarık Boğazı	8	Fas-İspanya	Net bilgi mevcut değil
Hürmüz Boğazı	21	Umman-İran	17
Malakka Boğazı	8	Endonezya-Malezya	15
Süveyş Kanalı	1.000 feet	Mısır	4,5

Kaynak: (J. Kraska, 2009)

Bu kadar önemli olan bir yerde, İran'ın temel politikası; Hürmüz Boğazı'nın güvenliğini sağlayan ve hakimiyetini elinde bulunduran ülke konumunda olmak ve bunun sürekliliğini devam ettirmektir. İran'ın Hürmüz'deki geçiş kontrolünü elinde tutması ve buranın güvenliğini sağlaması, ABD'nin İran politikaları düşünüldüğünde, İran'a çok kullanışlı bir araç sunmaktadır. Bu bölgede, İran aleyhine olacak herhangi bir gelişme, İran'ı sadece enerji konusunda değil; enerjiye bağlı olarak, ekonomik ve askeri olarak çok zorda bırakacaktır. İran, ihracat gelirlerinin % 90'ına yakını enerji satışından geldiği düşünüldüğünde, bu noktanın İran için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır (Kanapiyanova, 2017:557). Sadece ekonomik değil, ABD ve Suudi Arabistan gibi iki rakip devletin

bölgedeki varlığı düşünüldüğünde Körfez ve Boğaz'ın, İran'ın askeri olarak savunulmasında da önemli bir yer olduğu görülmektedir. Özellikle Prens Selman ile birlikte iç politikasında olduğu gibi dış politikasında da değişikliğe giden Suudi Arabistan'ın; Katar ve Yemen'e karşı daha sert bir politika izlemesine benzer bir şekilde, İran ile olan bölgesel hegemonya mücadelesini de sertleştirdiği görülmektedir (S&P Global Platts, 2017: 11).

Sayılan nedenler dışında, BAE ve İran arasındaki Büyük Tunb, Küçük Tunb ve Ebu Musa adaları sorunu (Arı, 1992: 126) Bahreyn'in İran tarafından 1950'lerden beri arka bahçesi hatta; on dördüncü vilayeti olarak görmesi (Keneş, 2012: 70) Katar'da bulunan ABD üssü, Suudi Arabistan'ın Körfez ülkelerini, Körfez İşbirliği Örgütü gibi oluşumlarla nüfuzu altında tutma girişimleri diğer önemli sorunlardır (Tarakçı, 2017).

Bütün bu tehditlerin farkında olan İran Körfez ve Hürmüz Boğazı'nın güvenliğinin hem dış hem iç güvenliği için önemli bir mevki olduğunu bilmekte ve bu şekilde hareket etmektedir. İran bu bölgede herhangi bir tehdit karşısında Hürmüz Boğazı'nı bloke edecek kapasiteye ulaşmıştır. Deniz mayınları, bölgeye yerleştirdiği balistik füzeleri, topları ve klasik deniz/denizaltı harp silah ve araçları ile Boğaz'a hâkimiyetini sağlamıştır (Demir, 2014: 119-120).

İran Körfez'de yaptığı büyük çaplı tatbikatlarla da Boğaz'a hâkim olduğunu defalarca göstermektedir. Son olarak Şubat 2019'da Velayet-97 tatbikatını gerçekleştiren İran bu tatbikatın Hint Okyanusu'na kadar uzandığını bildirmiştir. Tatbikatta İran'ın kendisinin geliştirdiği Fatih adlı denizaltı ve Sehend adlı radara yakalanmayan savaş gemileri de katılmış, tatbikatta yine İran'ın kendi geliştirdiği balistik füzeler kullanılmıştır (NTV, 2009). Bu şekilde bölgede askeri olarak güçlü bir şekilde duran İran tehdit yaratacak ülkelere gözdağı vermektedir.

İran, ayrıca Hürmüz Boğazı'ndan geçen petrolün kontrolünü elinde bulundurmak ve güvenliğini sağlamakla, uluslararası alanda da müttefik ya da destekçi aramakta ve bunu başarmaktadır. Çin'e akan 422 milyon tonluk ham petrolün yaklaşık 184 milyon tonu İran, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Irak ve diğer Ortadoğu ülkelerinden çıkmakta ve bunun hemen hemen hepsi Hürmüz Boğazı'ndan geçmektedir (BP Statistical Review, 2018: 24-25). Enerjide büyük oranda dışa bağımlı olan Çin, Hürmüz Boğazı'nın enerji güvenliğinin sağlanmasına önem vermekte ve bu konuda İran ile işbirliği içinde durmaktadır (Liao, 2013: 211). Nitekim son olarak Trump'ın İran'a uygulanan ambargonun kapsamını genişletme girişimleri karşısında Çin bu şekilde tek taraflı müdahaleleri kabul etmeyeceklerini açıklamış, İran'ın yanında olduklarını söylemiştir (Haberturk, 2019). Bu da yine İran'ın enerji ve enerji güvenliği politikası üzerinden takip ettiği başka bir stratejidir.

İran bu çabalarını ve politikalarını sadece Hürmüz Boğazı ve enerji güvenliği için değil; aynı zamanda bir başka stratejik nokta olan Hazar Havzası için de gerçekleştirmektedir. Ancak Hazar Denizi enerji kaynaklarının, mevcut durumda İran ekonomisine büyük bir katkısı bulunmamaktadır. En azından Hazar Denizi'ne kıyıdaş diğer ülkelerin elde ettiği gelirlerle karşılaştırıldığında durum bu şekildedir. Örneğin; Hazar enerji kaynakları, Azerbaycan bütçe gelirlerine % 40-50 arasında büyük bir oranla katkı sağlamaktadır. Bu durum Kazakistan ve Türkmenistan için de aynıdır. Hazar enerji kaynakları, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın toplam hidrokarbon kaynaklarından elde ettikleri gelirlerin sırasıyla % 100 ile % 83'ünü oluştururken; bu pay İran için % 0,1 ile % 10 arasında değişmektedir (Aslanlı, 2018: 6).

İran'ın mevcut durumda, Hazar'da önemli bir petrol ve gaz üretim faaliyeti bulunmamaktadır. 2011 yılında yapılan rezerv araştırmalarında İran, Serdar-ı Cengel sahasında yaklaşık 2 milyar varil petrolün bulunduğunu açıklamış, buradaki petrol kaynakları için bir rafineri kurma çalışmaları başlatmıştır (Aslanlı, 2018: 7).

Hazar'da durum bu şekilde olsa da; Hazar havzasının, İran için önemsiz olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. İran'ın buradaki enerji politikası, Basra Körfezi'ndekinden farklıdır. İran'ın Hazar Havzası konusundaki temel politikası; politik ve ekonomik izolasyonu aşmaktır. Bu politikasını hem

kendi kaynaklarını bu bölge üzerinden ihraç ederek hem de denize kıyısı olan ülkelerin enerji kaynaklarının kendi ülkesi üzerinden transit geçişini sağlayarak gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Aslanlı, 2018: 8).

Ancak İran'ın Hazar havzası enerji politikasının gerçekleşmesi çok da kolay görünmemektedir. Basra'da olduğu gibi ABD, Hazar Denizi enerji kaynaklarını da ne Rusya'nın ne de İran'ın kontrol ve hâkimiyetine bırakmak istemektedir. Azerbaycan ve Kazakistan aracılığıyla; Hazar petrollerinin % 27'sini, doğalgazın % 40'ını İngiliz ve ABD menşeli enerji şirketleri (Exxon Mobile, Chevron, BP vs) kontrol ettiğinden (Lebedev, 2013: 355-361) ABD, bu bölgedeki varlığını kendi enerji güvenliği için kilit bir nokta olarak görmektedir. ABD, özellikle enerji taşımacılığında hem Rusya'yı hem de İran'ı devre dışı bırakmak istemekte; bu iki ülkeye alternatif transit güzergâhlar aramaktadır. ABD, sadece enerji konusunda değil İran'ın kuşatılması, Çin'in dengelenmesi ve Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki etkisinin azaltılması gibi konulardan dolayı da bölgede varlığını sürdürmek istemektedir.

İran yukarıda bahsedilen politikasını gerçekleştirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Hazar enerji kaynaklarını kendi ülkesi üzerinden Basra Körfezi ya da Türkiye'ye ulaştırmak isteyen İran bu çalışmalarına 90'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Bu konuda Azerbaycan'dan olumlu yanıt alamayan İran yönünü Türkmenistan'a çevirmiştir. Bu amaçla İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi, ilk yurtdışı gezisini 1997'de Türkmenistan'a gerçekleştirmiş; Türkmenistan'dan İran'a gaz akışını sağlayan 200 km'lik bir boru hattı açılışını yapmıştır. İran, bu gazın Türkiye'ye ulaşmasını sağlayacak projeler gerçekleştirirse de Türkmenistan'ın İran'dan olan alacakları için tahkime gitmesi, İran'ın bu çabalarını boşa çıkarmıştır (Aslanlı, 2018:13).

İran yine Hazar politikasına yönelik 1997'de Kazakistan'la bir takas anlaşması imzalamıştır. Anlaşmaya göre; Kazakistan petroleri İran'ın Neka Limanı'na gemilerle ulaştırılıp İran rafinerilerinde işlenecekti. Aynı miktarda İran petrolü Basra Körfezi'nden Kazakistan adına dünya piyasalarına sunulacaktı. Bu alışveriş bu şekilde gerçekleşti ancak İran'ın Kazakistan petrollerinin kendi petrolleri kadar kaliteli olmadığını ileri sürmesi iki ülke arasında anlaşmazlıklara sebep olmuştur (Aslanlı, 2018: 13).

Sonuç olarak İran Hazar'a kıyıdaş ülkelerin enerji geçiş ve nakil ülkesi olmak istemiş ancak çeşitli ulusal ve uluslararası faktörlerden dolayı bu durum gerçekleşmemiştir. Durum böyle olsa da İran bu politikasından vazgeçmemiş; kıyıdaş ülkelerle, Hazar'ın hukuki durumu konusundaki sorunlar dahil, çözmeye çalışmış bu ülkelerle işbirliği içinde olmaya çalışmıştır.

İran'ın Hazar Denizi ve Basra Körfezi arasındaki jeostratejik konumunun İran'ın enerji politikalarının yönünü ve şeklini tayin ettiği aşikârdır. İran elindeki enerji kaynaklarını kullanmada ve dünya piyasalarına sunmada, bulunduğu sahip olduğu stratejik konumunun farkında olup, enerji politikalarını buna göre tayin etmektedir. Aslında buraya kadar yapılan analizler jeopolitik konumun enerji politikaları üzerindeki etkisi başlığı altında işlense de; İran askeri güç ve ekonomik unsurlarının da enerji politikası üzerinde etkileri olduğu görüldü.

Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'nın öneminden bahsettiğimiz bölümden de çıkarılacağı üzere; İran askeri gücü ile sahip olduğu enerji arasında doğru orantılı bir ilişki söz konusudur. Askeri gücün enerji politikası üzerindeki etkisinden söz edildiğinde; Hürmüz Boğazı gibi enerji trafiğinin yoğun olduğu, İran'ın iç ve dış güvenliği için önemli olan stratejik noktalarda izlenecek politikaların İran askeri kuvvetlerinden bağımsız olduğu düşünülemez. Ki İran İslam Devrimi'nin koruyucusu olarak görülen İran ordusunun politikaların oluşturulması sürecinde yer almaması söz konusu bile olamaz.

Devrim Muhafızları'nın İran siyasetinde etkili olmaya başlamaları Devrim'den sonra başlamış olsa da 90'lı yıllardan itibaren bu durum artarak devam etmiştir. 1999 yılındaki öğrenci olaylarında Devrim Muhafızları'nın Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'yi bir mektupla uyarmaları, Hatemi'nin liberal ve Batı yanlısı politikalarının sert bir şekilde eleştirilmesi, eski Devrim Muhafızları'nın 2004

seçimlerinde mecliste dörtte bir oranında koltuk sahibi olmaları ve son olarak eski Devrim Muhafızı olan Ahmedinejad'ın 2005'te Cumhurbaşkanı olması İran askeri güçlerinin İran siyasetindeki etkisini gösteren örneklerdir (Sinkaya, 2010: 116-118).

İran askeri kuvvetleri ülke siyasetinde olduğu kadar; ülke ekonomisinde de söz sahibi olmaya başlamışlardır. Bu söz sahipliği özellikle Ahmedinejad döneminde artmış, Devrim Muhafızları birçok şirkette pay sahibi ya da işletmeci konumunda olmuşlardır. Güney Pars petrol sahalarının 14. Ve 15. Etaplarının işletilmesi hakkı, Asaluye'den Pakistan sınırına kadar doğalgaz boru hattının döşenmesi, Tahran metrosunun inşası ve İran Telekom'un % 51 hissesinin Devrim Muhafızları'na verilmesi bu durumun somut kanıtlarıdır (Sinkaya, 2010: 130-132).

Enerji şirketlerinin Devrim Muhafızları tarafından satın alınması, Basra Körfezi ve Hürmüz Boğazı'ndan geçen enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması gibi konularda İran askeri güçleri ön plana çıkmakta, İran enerji politikalarının oluşumunda bu şekilde etki sahibi olmaktadır.

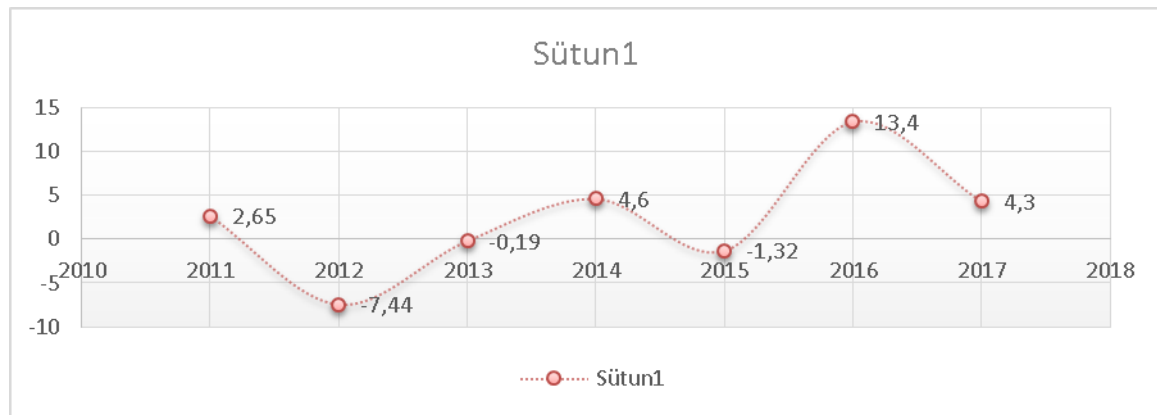
Ortadoğu'nun enerji zengini ülkelerinin ekonomileri büyük oranda enerjiden elde edilen gelirlere bağlıdır. İran'ın ekonomisi de böyledir. Bu açıdan İran ekonomisinin enerji politikalarına etkisine bakıldığında; İkisi arasında çok önemli bir etkileşimin olduğu, ikisinin de birbirine bağlı olduğu görülmektedir.

İran Devrim'den günümüze kadar birçok kez ekonomik yaptırımlara maruz kalmış ve kalmaktadır. Nitekim yaptırımlardan en fazla etkilenen sektör; İran enerji sektörüdür. İran toplam ihracatının % 80-90'ını, kamu gelirlerinin % 50'sini ve GSYİH'sının % 20'sini oluşturan petrol gelirlerinin düşmesi durumunda İran ekonomisine yapacağı etki, verilen rakamlardan da tahmin edilebilir (Kanapiyanova, 2017: 557).

Obama başkanlığı döneminde, 2012'den Haziran 2016 arasında uygulanan yaptırımların petrol ihracına olan etkisine bakıldığında; 2012'de günlük 2,1 milyon varil petrol ihraç eden İran, yaptırımların etkisiyle 2013'te 1,2 milyon varil petrol ihraç eder duruma gelmiştir. 2015'te nükleer anlaşmanın imzalanmasından sonra yaptırımların kalkmasıyla, 2016'da petrol ihracatı tekrar eski seviyesine; yani 2,1 milyon varile dönmüştür (S&P Global Platts, 2017: 67).

Yaptırımların petrol ihracatını vurması otomatik olarak İran ekonomisine yansımakta, büyümeyi tersine çevirmektedir. 2011 yılında 2,65 olan ekonomik büyüme yaptırımların etkisi ile 2012-2015 arasında küçülme yaşamıştır. Yaptırımların kalkmasıyla beraber, küçülme yaşayan İran ekonomisi 2016'da 13,4'lük bir büyüme yakalamıştır (Bkz Tablo 4).

Tablo 4. İran'ın Ekonomik Büyüme Oranları (2011-2017).

Kaynak: (World Bank, 2019)

İran, yaptırımlarla zorlanan enerji sektörünün tekrar canlanması için yaptırımlar süresince farklı enerji politikaları uygulamakta ve çıkış yolu aramaktadır. Bu politikalarından ilki ithalatçı ülkelerin de

talepleri doğrultusunda ulusal para birimleri üzerinden ticaret yapmaktır. Bu yöntem özellikle İran'ın en büyük ithalatçıları olan Çin ve Hindistan tarafından talep edilmekte ve bu konuda çalışmalar yapılmaktadır. Bu politikalarından ikincisine bakıldığında petrol ihraç edilen tankerlerin sigortasını üstlenmek ve bu sayede taşıma şirketlerinin ABD yaptırımlarından etkilenmesini engellemek (Reuters, 2018). Üçüncü yöntem petrol ihracını kendi tankerleriyle yapmak (Oil Price, 2018) ve dördüncü yöntem ise; petrol fiyatlarını düşürerek İran petrollerini avantajlı kılmak ve bu sayede satışlarını yükseltmektir (Özdemir, 2018: 16-17).

İran sadece yaptırımlar dönemlerinde değil; normal dönemlerde de ekonomisini canlandırmak için farklı enerji politikaları geliştirmektedir. Bu politikalara verilecek en iyi örnek İran'ın doğalgaz alanında yaptığı çalışmalardır. İran her ne kadar gaz yönünden dünyanın ikinci büyük rezervlerine sahip olsa da (BP Statistical Review, 2018) bu rezervleri işletme ve ekonomiye kazandırmada yeterince başarılı olamamıştır. İran gaz alanında hem ihracatçı hem de ithalatçı konumdadır. İran Türkmenistan'dan 1997'den beri gaz ithal etmekte olup bu yıllık yaklaşık 12 milyar metreküpü bulmaktadır (Gaz Matters, 2010). Buna mukabil İran 2013'ten bu yana gaz ihracatının % 90'ını Türkiye'ye, % 10'unu Ermenistan'a yapmaktadır (Jalilvand, 2013: 4-5).

İran iç gaz tüketiminin fazlalığından ve sahip olduğu rezervleri çıkaracak altyapıya sahip olmamasından dolayı petroldeki başarısını gazda gerçekleştirememiştir (Kanapiyanova, 2017: 556). Ancak durum bu şekilde olsa da İran sahip olduğu rezervleri ülke ekonomisine kazandırmak için çeşitli politika ve çalışmalar gerçekleştirmektedir.

Ahmedinejad'ın başkanlığı döneminde Güney Pars Doğalgaz Sahası'nın iki fazı açılmış, açılışa konuşma yapan eski Petrol Bakanı Rostam Ghasemi; geriye kalan 17 fazın da açılmasıyla beraber, İran'ın Katar kadar gaz üretebileceğini açıklamıştır. 2011-2013 yılları arasında İran gaz ve enerji sektörüne 44 milyar dolarlık yatırımlar yapmıştır (Kalehsar, 2017: 6-7). Bunlar dışında İran gaz rezervlerinin ekonomiye kazandırılmasında Rusya ile işbirliği içinde bulunmakta, altyapı ve teknoloji bakımından Gazprom'dan yardım almaktadır. İran yeni rezervlerin ekonomiye kazandırılması, altyapı ve enerji teknolojilerinin geliştirilmesi amacıyla Rusya ile 1997'den beri çalışmakta, Gazprom bu tarihten beri İran enerji piyasasında yer almaktadır (Belopolsky, 2009: 111-117).

Yaptırımlar sebebiyle ekonomik yönden izolasyona uğrayan İran, bu izolasyondan en az zararlar kurtulabilmek için enerji kaynaklarını ihraç edeceği alternatif pazarlar bulmaya çalışmaktadır. Bu amaçla yüzünü Asya'ya dönen İran, Hindistan ve Pakistan'ın da üyeliğe kabul edilmesiyle birlikte bir buçuk milyar insanın daha eklendiği (Keyvan, 2017) Şangay İşbirliği Örgütü'ne katılımın, amacına ulaşmada en iyi hedef olduğunu görmektedir. İran, Şangay İşbirliği Örgütü'ne katılarak; enerjide büyük oranda dışa bağımlı olan Hindistan ve Çin için kaynak ülke; kıtasal Hazar Havzası ülkelerinin enerji kaynakları için ise kuzey-güney doğrultusunda transit ülke olmayı hedeflemektedir (Askeroğlu, 2017: 7-8). İran'ın Şangay İşbirliği Örgütüne katılım projesi de ekonomik izolasyondan kurtulmak için özellikle enerjiye dönük geliştirdiği politikalar kapsamında görülebilir.

SONUÇ

İran sahip olduğu stratejik konum ve enerji kaynakları sayesinde, Ortadoğu'nun önemli bir ülkesidir. Asya kıtasında kilit bir noktada bulunan İran, bu konumundan dolayı birçok kez mücadele alanına dönüşmüş, enerji kaynaklarının da bulunması ile beraber büyük güçlerin dikkatini üstüne çekmiştir. İran rejimi, sahip olduğu konumun ve enerji kaynaklarının kendisi için avantaj olduğunu bildiği gibi; bu avantajların aynı zamanda bir risk olduğunu da farkındadır.

Aslında İran sadece sahip olduğu avantajlardan dolayı değil; Şii ve etnik bir bütünlüğe sahip olmayan nüfusundan, sahip olduğu rejimden ve yürüttüğü politikalarından dolayı da çeşitli riskler altında olduğunu farkındadır. Hem Ortadoğu'da mezhep ve rejim farklılığından kaynaklanan riskler hem de jeopolitik olarak sahip olduğu önemden kaynaklanan riskler, İran rejimini politik olarak zorlamaktadır.

Yönetilmesinin bu şekilde zor olduğu bir coğrafyada devlet yönetimleri sahip oldukları avantajları tabiri caizse politik olarak kullanabilecekleri bir silaha dönüştürmeli ki bu durum İran için de geçerlidir. İran'ın bu konuda ne kadar başarılı olduğunu tartışmak makalenin konusu dışında olsa da Arap Baharı ve öncesi olaylardan dolayı hemen etkilenmeyen Ortadoğu ülkesi kalmazken; İran'ın günümüze kadar ayakta durması başarılı politikalar yürüttüğünün göstergesidir.

Nitekim İran'ın, dış politikada elini güçlendirmek için kullandığı ve bunda başarılı da olduğu en önemli araçlardan birisi, enerjidir. Karşılaştığı birçok tehdidi, hem sahip olduğu enerji kaynaklarını hem de Hürmüz Boğazı gibi önemli bir enerji geçiş noktasının kontrolünü elinde bulundurması sayesinde etkisizleştiren İran, güçlü bir enerji politikası yürütmektedir. Bu politikanın oluşturulması jeopolitik unsurlarından bağımsız değil bizzat bu unsurlar tarafından şekillenmektedir. İran'ın jeopolitik unsurlarını oluşturan konumu, ekonomisi, askeri gücü ve sahip olduğu nüfusu enerji politikasının asıl belirleyicileri olmakta ki bu önerme makalenin de temel konusunu oluşturmaktadır.

Sonuç olarak İran'ın ulusal güvenliği için güçlü bir dış politika aracı olan enerjinin daha stratejik ve ülkenin çıkarlarına hizmet edebilecek şekilde kullanılması, bahsi geçen jeopolitik unsurların göz önünde bulundurulmasıyla oluşturulan bir politikayı gerekli kılmaktadır. Sünni Arap ülkelerin çoğunlukta bulunduğu bir bölgede Şii ve Fars olarak varlık sürdürebilmenin önemli bir yolu da bütün bu unsurların göz önünde bulundurulmasıyla oluşturulan bir enerji politikasına bağlıdır. Bu araç sadece Arap devletlerine karşı değil yürüttüğü politikalarından dolayı İran'ı bir şer ülkesi olarak kabul eden ABD ve İsrail'e karşı da kullanışlıdır.

KAYNAKÇA

- Abrahamian, E. (2017), Modern İran Tarihi, Çev: D. Şendil, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Afacan, S. (2017). Ekber Haşimi Rafsancani Hayatını Kaybetti, <https://iramcenter.org/ekber-hasimi-rafsancani-hayatini-kaybetti>, 05.11.2019.
- Akhbari, M. ve Zolfeghari, H. (2009). "A Geopolitical Analysis Of Ethnicity in Iran, With An Emphasis On Challenges And Opportunities", *Geopolitics Quartely*, Volume:5, No:3, p.45-69.
- Arı, T. (1992), Basra Körfezinde Güç Dengesi (1978-1991), Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Askeroğlu, S. (2017). Şangay İşbirliği Örgütü İran'ın Güvenlik Garantisi Olabilir mi? <https://iramcenter.org/sanghay-isbirligi-orgutu-iranin-guvenlik-garantisi-olabilir-mi/>, 17.04.2019.
- Aslanlı, K. (2018). Hazar Denizi'nin Jeopolitik ve Jeoekonomik Konumu: Enerji, Taşımacılık, Hukuk ve Çevre Boyutları, İRAM Analiz, https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Hazar_DeniziYnin_Jeopolitik_ve_Jeoekonomik_Konumu.pdf, 07.05.2019.
- BBC. (2019), ABD Başkanı Trump nükleer anlaşmadan "kısmen çekilme" kararı alan İran'a yeni yaptırımları onayladı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48198118>, 10.05.2019.
- Belopolsky, H. (2009), Russia and the Challengers Russian Alignment with China, Iran, and Iraq in the Unipolar Era, Macmillan, Palgrave.
- Bilge, S. (1996), Milletlerarası Politika, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- BP, (2018), BP Statistical Review of World Energy, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, 26.04.2019.
- BÜSAM, (2010), Hürmüz Boğazı Jeopolitiği", Orta Doğu'da Güncel Güvenlik Sorunları Raporu, <http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/14.pdf>, 10.05.2019.
- Cedigaz, (2018), Cedigaz Insights November 2018 The Future Of Natural Gas In China And India Critical Drivers And Challenges, <https://www.cedigaz.org/>, 05.09.2019.
- CIA, (2019), The World Factbook: İran, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html>, 23.04.2019.
- Cleveland, W.L. (2015), Modern Ortadoğu Tarihi, Çev. M. Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Çitlioğlu, E. (2015), İran'ı Anlamak, <http://sam.baskent.edu.tr/makaleler/iranianlamak.pdf>, 13.03.2019.
- DEİK, (2017), İran Ülke Bülteni, <https://www.deik.org.tr/uploads/iran-ulke-bulteni-ekim-2017-2.pdf>, 10.05.2019.
- Demir, A. (2014), "İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, s.107-140.
- Doster, B. (2012), "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt:4, Sayı:44, s.44-51.

Erdoğan, H. (2008), *Büyük Pers Düşüncesinden Zülfikarın Yumruğuna İran*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

Gas Matters, (2010), *İran's Latest Import and Export*, <http://www.eprg.group.cam.ac.uk/wp-content/uploads/iran's%20latest%20import-export%20options.pdf>, 01.05.2019.

GFP, (2019), *İran Military Strength*, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=iran, 13.05.2019.

Gündoğan, Ü. (2010), *İran ve Ortadoğu*, Adres Yayınları, Ankara.

Gündoğan, Ü. (2011), "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:29, s.93-99.

Habertürk, (2019), *Çin'den ABD'ye İran Resti: "İşbirliğimiz Devam Edecek"*, <https://www.haberturk.com/cin-den-abd-ye-iran-resti-isbirligimiz-devam-edecek--2440348>, 01.05.2019.

International Energy Agency, (2017). *Key World Energy Statistics*, <https://www.iea.org/statistics/kwes/supply/index.html>, 05.09.2019.

International Energy Agency, (2019), *Oil Information Overview Statistics 2019*, <https://www.iea.org/statistics/>, 05.11.2019.

İşcan, İ. H. (2004), "Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı:2, s.47-79.

Jalilvand, D. R. (2013), *Gas Exports: Can Past Failure Become Future Success?*, Oxford Energy Institute for Energy Studies.

Kalehsar, O. S. (2017), "İran-Rusya Enerji İşbirliği", *BİLGESAM*, No:1379.

Kanapiyanova, Z. (2017), "İran'ın "Ortak Kapsamlı Eylem Planı" Sonrası Enerji Politikaları Üzerine Çıkarımlar", *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:17, Sayı:4, s.553-564.

Keneş, B. (2012). *Hasan Sabahtan Bugüne İran ve Terör*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Keyvan, Ö. Z. (2017), *İran'ın Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği İsteği ve Çin*, <https://ankasam.org/iranin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi-istegi-ve-cin/>, 05.11.2019.

Lebedev, E.V. (2013), "Caspian Basin as a Source of Geopolitical Competition Between the USA, Russia and Iran", *Vestnik University of Nijegorod*, Volume:3, No:1, p.355-361.

Liao, J. X. (2013), "China's Energy Diplomacy and Its "Peaceful Rise" Ambition: The Cases of Sudan and Iran, *Asian Journal of Peacebuilding*", Vol:1, No:2, p.197-225.

MacDonald, B. (2009), *The Strategic Impact of Energy Dependency*, Editör: J. Kraska, Energy Security in the Coastal Zone, The Conference of Defence Associations Institute, Ottawa, p.96-110.

NTV. (2019), *İran'dan Geniş Çaplı Deniz Tatbikatı*, https://www.ntv.com.tr/dunya/irandan-genis-capli-deniz-tatbikati,vO_54vw800u1UPIDOfLXcQ, 04.05.2019.

Oilprice. (2018), *China Switches to Iranian Tankers to Import Iran's Oil Amid U.S. Sanctions*, <https://oilprice.com/Latest-Energy-News/World-News/China-Switches-To-Iranian-Tankers-To-Import-Irans-Oil-Amid-US-Sanctions.html>, 10.05.2019.

OPEC, (2018). *OPEC Annual Statistical Bulletin 2018*, <https://asb.opec.org/index.php/data-download>, 11.05.2019.

- ORSAM, (2015), <https://orsam.org.tr/index.php>, 21.04.2019.
- Özcan, N. A. (2006), İran Sorununun Geleceği Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Etkileri, TEPAV, Ankara.
- Özdemir, B. Z. (2018), "İran Yaptırımları Türkiye-İran Enerji İlişkilerine Etkileri", SETA Analiz, Sayı:260.
- Özey, R. (2001), "Türk Dünyasının Jeopolitik Önemi ve Başlıca Sorunları", Avrasya Etüdüleri, No:20.
- Reuters. (2018), Exclusive: India Allows State Refiners to Use Iran Tankers, Insurance for Oil Imports, <https://www.reuters.com/article/us-india-iran-oil-exclusive/exclusive-india-allows-state-refiners-to-use-iran-tankers-insurance-for-oil-imports-idUSKCN1LJ1F9>, 21.04.2019.
- S&P Global Platts, (2017), Insight December 2017, <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/insight-magazine>, 05.09.2019.
- Sevim, C. (2012), "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, Journal of Yasar University, Cilt:26, Sayı:7, s.4378-4391.
- Sinkaya, B. (2009), "İran'ın Nükleer Programı: Müzakere Sürecinde Umutların Yükselişi ve Düşüşü", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt:1 Sayı:12, s.71-79.
- Sinkaya, B. (2010), "İran'da Asker-Siyaset İlişkileri ve Devrim Muhafızları'nın Yükselişi", Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, s.115-142.
- Spuler, B. (2011), İran Moğolları: Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri (1220-1350), Çev. C. Köprülü, TTK Basımevi, Ankara.
- Tarakçı, N. (2017), Katar Krizi Nedir Ne Değildir?, https://tasam.org/Files/Icerik/File/KATAR_KR%C4%B0Z%C4%B0_pdf_f4f87781-4eeb-40fa-a20a-d6c38efdc32c.pdf, 08.05.2019.
- Taşkın, Y. (2008), "Devrim Sonrası İran'da Siyaset: Aktörler, Stratejiler ve Gelecek", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:39, s.21-53.
- Tüysüzöğlü, G. (2017), "Türkiye ve İran Uluslararası Sistem Sorgusu Çerçevesinde Bir Araya mı Geliyor?", Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt:1, Sayı:3, s.11-42.
- Uyar, H. (2006), Irak Örneği Doğrultusunda, Etnik ve Dinsel Yapısıyla ABD'nin Hedefindeki İran, <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/20.pdf>, 08.05.2019.
- Wenger, A. ve Orttung, R. ve Perovic, J. (2009), Energy and The Transformation of International Relations, Oxford University Press, Oxford.
- World Bank, (2019), İran, GDP Growth (Annual %), <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2017&locations=IR&start=2011>, 07.05.2019.
- World in Arabic, (2016), <https://prod01-cdn07.cdn.firstlook.org/wp-uploads/sites/1/2016/01/Shia-and-Oil-lg.jpg>, 13.05.2019.
- Yeğin, A. (2014), "Devrimin 35. Yılında İran", SETA Perspektif, Sayı:31.
- Yılmaz, S. (2015), Jeopolitik ve Jeostrateji, Editör: Ü. Özdağ, Milli Güvenlik Teorisi, Kripto Yayınları, Ankara, s.201-248.